

„Úgy érzem, hogy a múlt kortársa vagyok”

Beszélgetés Veress Dániellel

– *Ijabb hadadi báró Wesselényi Miklós halálának 150. évfordulóján kötete jelent meg a zsidói nagyúrról, alcíme szerint Glosszák Wesselényi Miklós művéhez, életéhez, eszmevilágához. Ez az összeállítás, a Férfibú és történeti gyász, elsősorban azért készült töprengésre, mert már korábban is írt Wesselényiről, időrendi felsorolásban – kötetben is megjelent – 1971 decemberében bemutatott színművet, a Gräfenbergi éjszakák-at, majd ezt követően bő kíséző szövegekkel kiadott egy szemelvényes válogatást Balítéletekről című művéből (1974), írt egy regényesített élet- és személyiségrajzot, mely Budapesten jelent meg 1983-ban, végezetül egy terjedelmes életrajzvázlatot egy 1996-ban megjelent zsidói kiadványban, a Torony Erdély kapujában. Ez az ugyanazon történelmi személyiséghez és nyilván tárgyhoz való konok visszatérés jelöl valamilyen irodalmi munkásságára általánosan is jellemzőt. Ugyanakkor ismétlődő vállalkozása felvet megkerülhetetlenül egy átfogóbb érvényű kérdést is: íróként minek tartja magát, hiszen a lexikonok, irodalomtörténetek, váltakozó sorrendben, hol kritikusnak, hol tanulmányírónak, hol irodalomtörténésznek, hol drámaírónak minősítik. Ebben a több-műfajúságban van valamilyen szándékolttság, elv vagy rendszer, mely a tudatos írásos építkezésre utal?*

– Utóbbi kérdésre nem nehéz válaszolnom. Tevékenységem alapján, de szívem szerint is egyszerűen írónak, pontosítva szándékaimat, hagyományfeltáró, hagyományörző, hagyománynépszerűsítő írónak tartom magam, aki különböző műformaváltozatok álorcájában – versen kívül minden műfajt műveltem, még novellákat is írtam – lényegében esszéírónak tartom magam. Ebben az „összvérműfajban” találtam meg az alkatomhoz legjobban simuló kifejezésformát. Mellesleg sokat foglalkoztatott a magyar és az egyetemes esszéírás kérdése, mind gyakorlatáról, mind a műfaj elméletéről számos alkalommal írtam is. Írásaimban, legyenek azok nagyobb tömbök, kismonográfiák, irodalomtörténeti dolgozatok, életrajzok vagy pályaképek, egyértelműen kimutatható az esszéjelleg, miként a kurtább terjedelmű írásaimban is. Az esszé az én értelmezésemben sokhasadásos műforma, jellege szerint kísérlet, megközelítés, mely túlvisz szigorúan vett tárgyán, szándékom szerint mindég egy általánosabb elv kifejezője is igyekezett lenni. Legothonosabban a személyesen is emlékező dokumentum-esszéiben érzem magam, melyben a tárgyhöz kapcsolódó adatolás és kifejtés beolvad saját személyes emlékrétegeimbe, gondolatársításaimba, tehát nemcsak alakok és korok kivetülése, hanem szubjektív kitarulkozás is, vallomás az idő-faktor tetszőleges keverésével. Az ismeretértelmezés élménytöredékeket is magába ránt, nemcsak a múlttól, hanem magának a fogalmazásnak jelenéről is szól; a felidéző vetélője ide-oda jár az időben, miközben felsejlik – hol a háttérben, hol beemelve a törzsszövegbe – a fogalmazó portréja, sőt életrajza is. Ezért nevezem a magam által értelmezett esszé-modellt „ürügyműfaj”-nak.

– *Az azonos személyhez való ismételt visszatérés még több esetben megismétlődik. Például Zágoni Mikes Kelemenről írt színművet (Négy tél, 1968.), Budapesten megjelent regényes életrajzot (Igy élt Mikes Kelemen, 1978.), melyért nívódíjat kapott, közben egy kismonográfiát (A rodostói csillagnéző, 1972.), kiadott egy kötetnyi tanulmányt (Mikes és a szülőföld, 1976.), összeállított egy breviárium antológiát (Édes néném, 1995.) s gondozója volt négy vagy öt – köztük az első román nyelvű – Leveleskönyv kiadásának. Mindez túlvisz a szakmai feladatvállaláson, itt már nem hétköznapi érdeklődésről van szó, hanem szenvedélynek nevezhető vonzalomról.*

– Fogalmazzunk kevésbé tapintatosan: megszállottságról és rögeszméről. Persze megszállottság, tehát különösebb érzelmi – s tán értelmi – vonzalom, személyes kötődés nélkül is lehet – penzumként – irodalomtörténeti értekezést, tanulmányt, műelemzést írni, de mélyebb belső ösztönzés híján az ember aligha vesz tollat a kezébe, hogy harmadszor- negyedszer körüljárja korábbi tárgyát, más irányból, más műfaji eszközökkel közelítse meg. Ehhez valamilyen mélyebb, összetettebb, magán a tárgyon túlemelkedő késztetés, illetve serkentés kell.

– *Mi hajította az író, hogy ismételten nekirugaszkodjon a már egyszer szemügyre vett – mert megírt – „hősének”?*

– Irodalmi s nem kis részben emberi példaképeim – messze vezetne a régmúltba, ha részletezőn tárgyalnám a dolgot – arra a belémsúlykolódó felismerésre vezettek rá, hogy a magyar s ezen belül az erdélyi magyar irodalomnak az elmúlt évszázadokban szembe kellett néznie a társadalom s benne az emberek gondoljaival, s a maga sajátos eszközeivel észleleteinek hangot is kellett adnia, tehát az úgymond „tisztá” irodalomtól, illetve irodalmiságtól némileg eltérő feladatot is el kellett látnia a sajátos nemzeti sorsproblémák felmutatásával, tudatosításával, részben népmentő, részben nemeztnevelő funkciót vállalván magára. Hogy számos, az irodalom által felvállalt kérdés tárgyalása nem az írók dolga, igen, jól tudom. Bizony nem az a mi fajtánknál boldogabb és szerencsésebb sorsú népeknél. Dehát a mi históriánk már így alakult. A létében, sorsában fenyegetett magyar nép, ma is harmadrészét sorványban, illetve diaszpórában élő, elvárta, és ma is elvárja írástudóitól közügyi dolgainak – melyek szigorúan vett jellegük szerint „irodalmon kívüliek” – képviselését és írásos szolgálatát. Írásos tevékenységem ennek az elvi szempontnak kifejeződéséként közelíthető meg érvényesen és hitelesen. Ebben az is bennfoglaltatik, hogy előttem mindég a feladat lebegett, a közérdekűnek kimondása, melynek az írott mű, végső soron, csak lehetősége, eszköze.

– *Akkor is a nemzetfélétségből eredő pedagógiai szándék vezette, amikor az erdélyi történelemből kiemelkedő egyéniségekről, Mikesről, Misztótfalusiról, Wesselényiről, Kemény Zsigmondról többször is írt: következőképpen a színpad is, melyhez hosszú időn át kötődött, a színház nyilvánossága egyben katedrát is jelentett Önnek?*

– Egyértelműen és félreérthetetlenül. Éppen eme egyáltalán nem titkolt tanító – s hinni szeretném: okító – jelleg miatt koppintottak orromra színműveim kritikusai, a dramaturgi elvek rovására túlhajtott történelmi leckefelmondásért.

– *Több interjúban is elmondotta például azt, hogy Wesselényi-dramáját ma is változatlanul időszerűnek tartja, s annak egyetlen során sem változtatna. Mi adta időszerűségét harminc évvel ezelőtt, és mi adja – esetleg – ma?*

– Sajnos a színművet kiváltó alapmotivációk lényegében az elmúlt harminc év során sem változtak, s ha igen, inkább hátrányukra, mint előnyükre: az első magyar nemzetiségpolitikus következetes félreértése, s ami súlyosabb – félremagyarázása. Egy áthistorizáló szemlélet mesterséges fenntartása és éltetése, mely ma sem hajlandó a múltat múltként, a már megtörténtet – tehát megváltozhatatlant – megtörténtként kezelni, sokkalta inkább a korábbi századok konfliktusait a mai napi politikai értelmezések és csatározások eszköztárába igyekszik vonni, épp a legvilágosabb fejű erdélyi reformkori liberális politikai gondolkodót használván fel feltörő kosként a korunkbeli agresszív nacionalizmus szolgálatában. Drámám bemutatása óta ebben a vonatkozásban mi sem változott, a tendencia könyvem, a *Férfibú és történeti gyász* megjelenése óta – nyilván attól teljesen függetlenül – éppenséggel erősödött, noha Wesselényi látnoki művét, a *Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében*-t szomorúan igazolták az utóbbi évek

balkáni, tágabban a közép-kelet-európai események.

– *Kiket tekint példaképeinek, netán mestereinek az esszéműfajban? Kik voltak azok, akik a műfaj felől közelítve befolyással, maradandóbb hatással voltak Önre?*

– Feszengve felelek, hiszen nemcsak kritikai, hanem önkritikai arányérzékem is van, éppen ezért nyomatékosan hangsúlyozom, hogy nem szellemi értékazonosságra gondolok, hanem példaképválasztásra, illetve - vállalásra; tehát egyfajta szellemi befolyásoltságról, illetve ráhatásról van szó. Egy igény szint felé való törekedésről, valamint egy műfajhagyomány önmagamhoz hasonított felhasználásáról. Tehát: Németh László, Cs. Szabó László, Illés Endre...

– *Hozzájuk személyes kapcsolat is fűzte, a kilencvenes évek közepén megjelentette Önhöz írt leveleiket. Ezek a levelek kísérői, motívói esszéinek?*

– Azt hiszem, sem egyik, sem másik, hiszen munkásságuk jóval korábbi megismerése vezetett a személyes megismerésükhöz, következésképpen az összefüggések is sokkalta sokrétűbbek, mintsem beférnének a „motiváltság” alá, hivatkozva használva. A leveleket vallomásos dokumentum-esszék vezetik be, ezek eligazítják az olvasót az előzményekben, ugyanakkor rávezetnek a kapcsolatunk jellegére. Épp mostanság foglalkoztat egy kötet összeállítása, melybe ezek az írások is bekerülnének, s a rokortartalmú szövegek együtteséből kitűnne, hogy miben és mennyiben befolyásoltak műfaji útkeresésben. A kötet, márha egyáltalán valaha is lesz, valójában – tartalma szerint – egy szabadon mintázott szellem önéletírás lenne, mely tartalma egészével válaszolna arra a kérdésre, mely nem fér el egy ilyen kurta, összevont kérdezz-felelek-be. Nyilván e számvetésben más, nagyon régi témáimat, pl. Kemény Zsigmondot sem kerülhetem el, hiszen róla is írtam drámát, számos tanulmányt, és megjelentettem elbeszéléseinek kötetét.

– *Azt sem kell esetlegesnek vagy véletlennek tartanunk, hogy tervezett kötetével kapcsolatban az önéletírás jelleget említette. Ez a műforma, miként 1998-ban megjelent köteté, a Vékára tett mécses bizonyítja, igen régi gondja.*

– Valóban az, de ez tulajdonképpen helyzetemből adódik, ha úgy tetszik, sorsomba, sorsunkba ágyazódik. És itt már nem pusztán arról van szó, hogy az emlékirás, a magyar irodalom egészén belül, a legerdeleybb műfaj. Az összefüggések tágabbak és mélyebbek, valamint egészen személyesek. Erdélyi magyar, Kőrösi Csoma Sándor szóhasználatával székely-magyar vagyok. A Székelyföldön, Udvarhely és Háromszék megyékben születtek és éltek elődeim, őseim, miként én is, ami szükségképpen jelentős mértékben befolyásolta, alakította gondolkodásomat, s azt az üldözöttségéből fakadó veszélytudatot, mely írásos tevékenységem egyik hajtóerejévé vált. Konkrétabban: meggyőződésem szerint az erdélyi magyarság két legnagyobb kincse az itthoniség érzését tápláló, tényekre épülő múltismeret, valamint a lehetséges tisztán megőrzött anyanyelvünk. Nos, mindkettő veszélyben forog. Történelmünket vagy meghamisítják, vagy elhallgatják, nyelvünket szétoldják, elszennyezik a fokozatos eltűntetés szándékával, így programozódik át a génjeiben fészkelő eredeti identitástudatunk. Ez ellen kell védekeznünk. Így nézni a globalizálódó világban a kérdést, tűnhet holmi provincializmusnak, illetve túlhaladott szempontú szemléletnek, azonban számomra éltető regionalizmus, mely összetevőiben gazdagabb, mint első hallásra gondolnánk. Én réges-régen ennek a vidékiségnek óvását, ápolását tűztem ki önmagam számára írásos feladatul, s ennek szolgálatában választottam ki – túl a véletlenül – hőseimet, s fogalmaztam meg őket, mint egy egyetemesebb integráló eszmerendszer képviselőit. Az esszéíró belép egy korbá, és beleéli magát egy emberi állapotba. Ez volt például Mikes esetében mint objektív helyzet a száműzöttség, mint megtartó erkölcsi erő a szülőföldhöz való ragaszkodás. Az írónak, bizonyos mértékben azonosulnia kell választottjával, persze anélkül, hogy elmosná az időt, összetévesztené a hőse által megélt történelmi helyzetet a saját korával. A „nyomozás” az író kíváncsiságával kezdődik, melyet az egyre részletesebb és pontosabb megismerés láncreakciója követ, melyben feltárul a példázat bizonyos időfelettsége, tehát időszerűsége általánosítható. Nyilván nem az életüké, hanem a gondolkodásuké, az erkölcsi alapállásuké, a jelenkorunk hasznára kipárolható eszméké. Az értelmi megismeréshez hozzákapcsolódik az érzelmi azonosulás is. Egy érzékeny és vájtfülű pesti kritikus Mikes-könyvemmel kapcsolatban ezt írta: „Más is ismerheti úgy Mikest, mint Veress Dániel, ő azonban olyat is tud, amit csak kevés, Mikes világának a bensősége mintha a maga élete volna. Ezért a könyv megcélzott olvasóját épp szíven találja.”

– *Misztófalusi Kis Miklósról írt monodráájába, A megtévesztett-be, beleszóltak saját életének eseményei, konfliktusai is?*

– Vallomásos jellege elárulja, hogy igen. Gyekeztem – ami sajnos nem került nehézségbe – korával és sorsával azonosulni. Nagyon alaposan átrágtam magam Erdély történelmében, s bár tudom, hogy események, helyzetek mechanikusan nem ismétlődnek, históriáknak s talán minden históriának van egy „állandója”, néhány ismétlődő sajátossága, nem utolsó sorban az egyén életének vonatkozásában. Ez tette „rokonommá” Mikest, Keményt, Tótfalusit, Wesselényit, s noha életem keretét jelenkorunk körülményei és adottságai szabják meg, túl hetvenedik életévemen, talán nem egészen indokolatlanul, úgy érzem, hogy a múlt kortársa vagyok, s mi túrés-tagadás, gyakran otthonosabban mozgok a XVI. vagy a rákövetkező századokban, mint az idén lezáródó naptári huszadikban. Ugye különösen hangzik, ha megemlítem, hogy ebben a felgyorsult jövő-menő világban immár két évtizede nem mozdultam ki szülővárosomból, Sepsiszentgyörgyről, az utóbbi néhány évben a lakásból is alig. Feleségem meg nem köszönhető gondoskodása tette lehetővé, hogy egy egyszemélyes Olt melléki szellemi barkácsoló műhely könyvfalai közt éljek, lényegében magam választotta szellemek társaságában. Az emberek általában szenvednek a magánytól, számomra meglehetősen természetes állapot, tulajdonképpen szellemi szabadságom kifejezője is.

– *A Veress családban folytatódott az „irodalmi vonulat”, hiszen fia, Veress Gerzson költő lett. Első könyve, az Ezer énekből vérzem 1995-ben jelent meg, a második, A múltás kameválja 1999-ben, már posztumusz műként. Mit örökölt a fiú az apától?*

– A kérdés sebet tép fel. Noha fiam már két évvel ezelőtt itt hagyott minket, s lépett ki önelhatározásból a földi, a fizikai mindennapokból, ha a megtörtént megváltozhatatlanba bele is kellett nyugodnunk, az elvesztése feletti fájdalmat feldolgozni nem tudtuk. Egyébként a kérdésre válaszolni nem tudok. Foglalkoztat, de a feladatra még nem tudtam összeszedni magam, hogy távolságtartó higgadtsággal összefoglaljam életét, pályáját, művét. Talán egyszer képes leszek rá.

– *„...mit keresek én e tájon / ilyen élve-holtan” – írta egyik versében Gerzson. Jellemző volt rá, állandó volt benne ez az életérzés, esetleg nemzedékének gondolatait is megfogalmazta e sorokban?*

– Aligha tévedek, ha azt mondom, hogy ez a kétkező, eltávozási vágyú erősödő érzés éveken át halmozódott fel benne, hogy végezetül tragikus elhatározással érlelődjék. Többször újraolvasva édesanyjával együtt verseit alakult ki ez a versszövegekkel bőségesen igazolható meggyőződésünk. Számbavéve barátait, eszmetársait, nem nehéz megállapítani, hogy egy önpusztító, helyét nem lelő, korunktól elidegenedő nemzedék, vagy pontosabban fogalmazva, korosztály képviselője – sőt érzésvilágának kifejezője is volt. A kérdés persze az, hogy mi alakította ki, mi táplálta az ő és több, tragikusan eltávozott korosztálytársa életérzését? Mi ebben a felelőssége – ha van ilyen? – a körkörülményeknek, a barátoknak, a családnak, és mi önmaguk emberi gyöngéinek. Azt hiszem, hogy leghelyesebb, ha ezen a ponton átadom a szót Gerzson fiamnak azzal, hogy felolvasom egy nagyon meggondolkozató prózával és verssel kevert esszéjét, *A test ítéleté-t*. Másfél évvel megírása után választotta a halálos ugrást.

